

Сүл тавн джилин эргцд селанä эдл-ахун делгрлтин дигмүдин болн селанä эдл-ахун эдл-уш гаргългьиг цааранднь икдүллгьнä төрмүдин тускар

КПСС-н ЦК-н Пленумд үр Н. С. Хрущевин кесн доклад

Уүрмүд!

Сүл тавн джилин эргцд селанä эдл-ахун делгрлтин дигмүдин болн селанä эдл-ахун эдл-уш гаргългьиг цааранднь икдүллгьнä төрмүдин тускар төр ЦК-н эн Пленумин күүндврт тавгдджанä. Эн төрин чинр берк ик, мана Пленумин көдлмш селанä эдл-ахун баадлин тускар олн-äмтнä өмн партин политическ тооцань болхмн баадлтä. Центральн Комитетин сентябрьск. январск болн хөөннь болсн Пленумс, тер мет партии ХХ хург селанä эдл-аху бөдлүллгьнä цуг халхарнь халагдсн өргн программ гаргьсн. Олн-äмтнä цуг эдл-ахун улнь болгч күнд индустриг цааранднь цуг чидлärн делгрүлн йовдж. буудя, мах, үс, ноос, көвнь, шикрин свекл, боднцг, темс болн нань чигн хот-хол икар элвджүлдж гаргългьиг ахр цагин эргцд тетктн гидж партиг болн цуг советск олн-äмтиг Центральн Комитет дуудла.

Селанä эдл-ахун тускар партин күцäсн төрмүдт, селанä эдл-аху социалистическар хувралгьнäs иштäгьär деревнä производительн күчн-чидлиг делгрүллгьнä туск, көдлмшч классин болн крестьянствин нициг батлхин туск, олн-äмтсин үүдäгч нилчин туск, күч-көлсчирин баадл-джиргъл хаджилт уга бөдлхин туск Ленинä идей күцäгдсн. Селанä эдл-аху бääсн ик дуту-дундсиг Центральн Комитет зөрмг кевär илдж, колхозмудин болн совхозмудин делгрлтин хаалгьд саалтг болджах тоотиг цугтнь авч хайв. Селанä эдл-аху гардлгьнд бääсн эндүсиг парть чангьг шалгългьнла харгьүлдж, бääх дуту-дундсиг уга кехд олн-äмтиг боохсна ашд, мана орн-нутг улм чидлтä болн күчтä болв.

Селанä эдл-ахун эдл-уш гаргългьар партин темдглсн программиг диилвртäгьär күцäлгьн — Советск государствин цаарандк экономическ делгрлтд, терүнä күчн-чидл батралгьнд болн советок улсин баадл-джиргьлин кемджä бөдлүллгьнд ик демнь болсн. 1953 джилин сентябрь сард болсн ЦК-н Пленумин хөөтк цагин эргц партин болн орн-нутгин баадл-джиргьлд, мана олн-äмтнä баадл-джиргьлд тууджлгч ик чинртä гидж келхлä давулдж келлгьн болхн уга.

Ленинск кооперативн зура күцäлгьнä байрнь болсн коллективизац кеснä хөөн, эн тавн джилин зурад партин темдглдж күцäсн эркн чинртä төрмүд, колхозин тосхлтин, цуг мана социалистическ системин делгрлтд болн тедниг батралгьнд шин девснгьнь болсн.

Ленинä номар гардвр кедж, көдлмшч классар болн крестьянствин голлгч олар дөнъ авч онц крестьян улсин үүрмг эдл-аху колхозн ик эдл-аху орхиг парть тетксн. Деревннд производствин социалистическ эв-аргь батрасн революц эн бääсн. Болв, эдл-ахун социалистическ шин янз токталгьарн зөгедж болшго бääсн. Коллективн газр хагьлдж эдлгьнд, колхозн тосхлтд бääх цуг эв-аргьиг делгрүлхд болн коммунизмин тосхлтин сä хääлгьнд терүг олзлхд сән таал тетклгьн кергтä бääсн. Эдл-ахун социалистическ янз хамгин прогрессивн болсн төладан общественн производствин үзгдäд уга хурдн өслтин йовуд үзүлдж чадхмн. Кемрджән олн-äмтсин революционн шултин элдв ик чидлиг үүлдврт хуврэхлä, общественн производствин делгрлтд селанä эдл-ахун күч-көлсчирин материалн урмдин бärг-авциг чикднь күцäхлä, бөөтүмүдүн ик чинртä гидж келхлä давулдж келлгьн болхн уга.

Эн эркн ик чинртä ленинск заавр селанä эдл-аху гардлгьна дамшлтд одахн күртл, нев-үлү партии Центральн Комитетин сентябрьск Пленумин өмнхн икар хаджилгьгддй йовсн. Терүнä ашд, кесг колхозмуд удан цагин эргцд экономическ сул кевтән үлдсн, тернь тегäd орн-нутгин селанä цуг эдл-ахун баадлд му үлмägьән халдасн.

Партин күцäсн төрмүдин ашд колхозн тосхлтин күчн делгрснд, цуг көрнгьсиг үүлдврт орлцуллгьнд селанä эдл-ахун эдл-уш элвдж-үллгьнä төриг күцäгдх улднь тавлгьнд — болн орн-нутгин селанä эдл-аху күч-көлснä улм бөдän производительность күцлгьнд — КПСС-н ЦК-н сентябрьск Пленумин хөөтк тавн джилин чинр бääнä. Эн, коммунистическ тосхлтин кергт, олн-äмтнä баадл-джиргьл ясуллгьнд үндлж болшго ик чинртä.

Сүл тавн джилин эргцд селанä эдл-ахун йовсн хаалгь халадж шиндлхлärн, 1953 джил күртл токтсн орн-нутгин экономическ баадлин тускар келх кергтä.

Советск Союзин промышленность тер цаг күртл зөвär ик күцлт барцхäv. Металл, түлä, электроэнерг гаргългьн йир икар өсв, күнд индустрин болн гиигн промышленностин эркн чинртä халхсин продукц кедж гаргългьн икдв. Промышленн производствин бөдллт, шин балгьсд болн промышленн центрмүд тосхлгьн, түрүн болдж хот-хол болн селанä эдл-ахун сырьe урдкасн икдүлхиг нексн.

Селанä эдл-аху тиигхд ямаран бääсм тегäd?

Селанä эдл-аху тиигхд йир күнд баадлд бääлä гидж гооднь келх кергтä. Колхозмуд болн совхозмуд дääнä шавиг эдгäдж авдг болв чигн, теднä күцсн производствин кемджән орн-нутгин некрвиг хангьадж чаджасн уга. Колхозмуд болн совхозмуд гардлгьнд ик дуту-дунд бääсн болн колхозн тосхлтд ленинск политик невчк хаджилгьсн учрар, селанä эдл-ахун производствин өслт хашнэгдв. Кемрджән 1948 джилäs авн 1953 джил күртл селанä эдл-ахун делгрлтин ашмуд авад халахлä, эн хашнэгдлгьиг амрар иткдж болхмн. Тер джилмүдин эргцд, үннднь келхд, буудя хурадж авлгьн болн буудя белдлгьн өссн уга. Ус саадж авлгьн чигн өссн уга, джилдän дундла мах гаргългьн болхла орн-нутг дääнä өмнк джилин кемджänd күргдсн уга.

Промышленностин болн селанä эдл-ахун делгрлтд, государствд лавта керглгдджäv буудя болн нань чигн хот-хол, дакад терүг гаргългьн хоорнд ирлцнэгьү биш йовдл бääнä. Эн эс ирлцлгьн ик äämшгтä бääсн. Социалистическ индустри цаарандк бөдлтд, күч-көлсчирин баадл-джиргьлин йилгьән өслтд, мана орн-нутг коммунизмүр уралан йовхд эн эс ирлцлгьн хаалтг болж бääсн, тернь тегäd, ашднь Советск Союзин болн цуг социалистическ лагерин экономическ күчиг сулдхх бääсн. Тер учрар, селанä эдл-ахун хоцрлтиг урулгьна туск, терүг икар өскдж-өргджүллгьнä туск төр дотр-дундин бääтхä, нам нарт делкән ик чинртä.

Күч-көлсчирин некрвиг эдл-ушар, промышленностиг селанä эдл-ахун сырьегьар хангьадг болдгар, ахр цагин эргцд селанä эдл-ахун производств түргär өсхиг теткх төр Коммунистическ партии болн советок олн-äмтнä өмн түрүн болдж күцäгдх, хамгин ик чинртä нев-төрн болдж зөгссн.

Үр Н. С. Хрущевин докладин цаарандкнь

часмн. 1953 джилд орн-нутг 1 миллиард 899 сай пуд буудя белдлэ, тетклгнэ болн буудян экнэ кергт болхла — 2 миллиард 20 сай пуд буудя гаргьдсн бээсмн. Өдр-бүрин кергллгнэ гд государствин көрнэгэс буудя төрүү авгдх зөв уга болвчн, авх учр гарсмн.

Орн-нутг илдэн буудя гаргьлгьарн ут цагин эргид революцин өмнө Арэсэд бээсн кемджэнд бээсмн. Эн төрөр зарм то-диг келхиг зөвшэртн.

Таранэ газрин агьу, илднэ (амбарт) авгдсн ургьц болн ут-турштан буудя авлгьн

	Буудян культу-рин таранэ агьу сай гектарар	Гектарас буудя авлгьн центне-рэр	Ут-турштан буудя авлгьнд сай пудар
--	--	----------------------------------	------------------------------------

1910—1914 джилмүдт (өдгэ цагин газрин агьугьар дундлад нег джилин эргид) 102,5 7,0 4380

1949—1953 джилмүдт (дундлад нег джилин эргид) 105,2 7,7 4942

Орн-нутгин амнэ тонь, нег үлү промышленн центрмүдин болн балгьсдин амнэ тонь зөвэр өсэд, государствин буудян некврь хаана Арэсэн некврэс кемджалдж болшго ик бээсн болв чигн, орн-нутг таранэ газрин агьугьарн, ургьцарн болн ут-тооднэ буудя авлгьарн революцин өмнө цагин кемджэнд бээсиг эн то-дигэс үзджэцхэнэ.

Орн-нутгт буудян дутгин тускар селанэ эдл-ахун бээдл дааджасн улс, тус йилгьл Маленков меджэсмб аль угав? Болв Маленков 1952 джилд партин хургин трибун деерэс, орн-нутгт буудян ургьц ут-турштан 8 миллиард пуд болв, тегад ода буудян төр уг сүүл-дэн, хэрү хэлэвр угагьар хагьлгдв гидж ил цагьан юмиг харлуудж герчлсмн. «Биологическ ургьц» закрмд илэр бээх буудягьас ик холд бээхнэ олдн медгдг болв чигн, Маленков «биологическ ургьц» то-дигэр түшг кегьад, худл келсмн: «биологическ ургьцас» өдмг болгьд болшголт! Энүг амбарт бээх буудягьас болгьна.

8 миллиард пуд буудя авлгьна туск герчлгьн партиг болн олн амтиг меклгьн бээсмн, гардврь Маленковд даалгьдсн селанэ эдл-ахун ик гидг дуту-дундсиг дархин кергт зөрүлгдсн бээсмн.

Буудя гаргьлгьна керг тиим бээдлтэ билэ. Буудян эдл-ахуг өдлүлхн төлэ хамгин эрки чинртэ керг үүлдвр темдгдлж күүцэлгьн некд-джэсмн. Эн керг үүлдвриг партин Центральн Комитет диглдж кесмн. Эднэс голлгьн тиим билэ:

негдвэр, Сибирт, Казахстанд болн орн-нутгин дорд өмн үзгт эмнг болн эмнгшрсн дала адал газр хагьлдж эдллгьн;

хойрдвар, эрдни-шишэ тарлгьиг өргдүллгьн болн энүнэ ургьцинэ өдлүллгьн, эн культуриг шин райодар тарлгьн; багь ургьцта культуриг ик ургьцта буудян болн селанэ эдл-ахун талдан культурумудар сольхин төлэ таранэ структуринэ шинэс хэлэлгьн;

гурвдвар, хагьлгддх хуучрсн газрумудар ургьц өдлүллгьнэс болн гедрлт хаслгьнас көлтэ буудя авлгьиг икдүллгьн.

Эн керг-үүлдвр илднэ күүцэснэ ашд, буудян эдл-аху делгрүллгьнд ик гидг сольвр гарв. Ирлцнэгьү джилмүдин эргид таранэ газрин агьугьин, ут-турштан буудя авлгьна болн буудя белдлгьнэ туск то-диг келнэв:

	1953 джил	1958 джил	1958 джил 1953 джилинэс процентэр
--	-----------	-----------	-----------------------------------

Буудян культурумудин таранэ агьу (сай гектарар) 106,7 125,2 117

Ут-турштан буудя авлгьн (сай пудар) 5036 8508 169

Буудя белдлгьн (сай пудар) 1899 3495 184

Давсн тавн джилин эргид буудян-культурин таранэ агьу 18,5 сай гектар, эс гидж 17 процент икдсиг, ут-турштан буудя авлгьн — 3 миллиард 472 сай пуд, эс гидж 69 процент

икдсиг, 1958 джилд буудя белдлгьн болхла 1953 джилин ургьцас белдгдснэс 84 процент ик болсиг эн то-дигэс үзджэцхэнэ. Эн джилд государств ут-турштан 3,5 миллиард пуд буудя белдв, эннэ коммунистическ тосхлтин зура күүцэлгьнд бэрсн партин болн олн-амтнэ тасрха сэн диилвр болджана. Иим ик тоота буудя мана орн-нутг эврэннэ тууджин эргид кезэд болв чигн уга бээсмн. Советск улс цугтан эн диилврэр байр кедж буудян эдл-аху делгрүллгьяр темдгьсн керг-үүлдвриг диилвр-тагьяр күүцэдж йовх Коммунистическ партид бахтджана.

Буудя гаргьлгьиг икдүллгьнэ йилгьгч таалнь — эмнг болн эмнгшрсн газр хагьлдж эдллгьн болдж гарсмн. Советск олн-амтн партин гардврт тууджд үлгүр уга кесг диилвр бэрсмн. Ода мана орн-нутгин цуг келн-амтнэ бахмдж болджах алдр ик диилврмүдин тууджд олн-амтнэ күүч-көлснэ шин туурмдж — эмнг болн эмнгшрсн кесг сай гектар газр хагьлдж эдллгьн орв.

Гурвн джилин ут-туршарт Сибирин, Казахстан, Поволжин болн талдан чигн райодин селанэ эдл-ахун күүч-көлсчнр цуг олн-амтнэ шуньмгьа дөн-туст эмнг болн эмнгшрсн 36 сай гектар газр хагьлв. Эн джилмүдин эргид шин газрумудар, дундлад 25—30 миньгьн гектар таранэ газрин агьута ик-ик 425 совхоз бүрдэгдв. Шин газриг хагьлдж эдллгьнэ тиим ик кемджэ, тиим хурдн йовуд нег чигн государств медг уга бээсмн. Эмнг газрт бүрдэгдсн совхозмудин чинрин тускар саянэр медхин төлэ иим үлгүр келнэв. Акмолинск областин Атбасарск районд урднэ хоосн кодэ газрт «Днепрпетровский» совхоз бүрдэгдлэ. Энүнэ коллектив эмнг 39 миньгьн гектар газр хагьлв. Совхоз государствд эклэд бүрдснэс авн 7 сай 200 миньгьн пуд буудя, тер тоод 1958 джилд 3 сай 200 миньгьн пуд буудя өгв. Совхозд центнер буудя гаргьлгьна үннэ 1958 джилд 26 арслнэ 84 деншг болдж туссмн. Совхоз бүрдэгдгнд государств 28 сай 400 миньгьн арслнэ мөнүг гаргьсмн. Эн джилмүдин эргид совхозин авсн продукцас государствд орсн орунь — 86 сай 400 миньгьн арслнэ, совхозин орута хамдан болхла — 102 сай арслнэ болсмн. Тиигад, государств гаругьан хэрүлэд, 74 сай арслнэ цевр ору авсмн. Совхозд амтн бээдг 200 гар гер, олн хотин гер, бичкүдин яслэ бань, олн зүсн производствени гермүд тосхл-дсмн. Совхозд 2 миньгь гар бод мал, 5 миньгьн 600 хон болн 1 миньгьн 200 гар гаха бээна.

Эмнг болн эмнгшрсн газр зугл буудя гаргьлгь икдүллгьнэ булгнь болсн уга. Эмнг газр хагьллгьн — кесг зун миньгьн улсин коммунистическ сургьмджин болн күүч-көлснн тахшлтин школ бээсмн. Эмнг газр хагьлдж эдллгьнд коммунизмин төлэ ноолдана тууджд герлтэ халх бичсн ленинск комсомол, туургсн мана багьчуд тасрха сэн нилчэн үзүл-смн. Багь наста 350 миньгьн патриотир партин дуудврэр эмнг газр эдллгьнүр йовад, даалгьвран нертэ кевэр күүцэсмн. Сүүлин 3 джилин эргид эмнг газрин таранэ ургьц хуралгьнд 3 сай гар студентнр, багь наста көдлмшчнр болн церглэчнр көдлэд олн-амтнэ зүржнн ханлтар ачлгдцхав.

Эмнг газр эдллгьнэ төр гарсн цагт Молотов болн антипартийн багт наадк орлэчнр, партин болн государствин эн керг-үүлдврин өмнэс босад, эмнг газр хагьлдж эдллгьн гаругьан хэрүлш уга, эн керг экономическ олз-ору уга гидж иткүүлдж медүлхэр седлэ. Давсн джилмүд эн буру бодвриг көлврүлэд, эмнг болн эмнгшрсн газр эдллгьнэс государствин экономическ олз-оруг аль-бисарн үзүлв.

ЦСУ-н болн финансин министерствин то-дигэр государств 1954—1958 джилмүдт эмнг газр эдллгьнд 30 миллиард 700 сай арслнэ мөнүг гаргьсмн. Эн цагин эргид эмнг газр эдллгьнэ райодин товарн буудягьас государственн бюджетд 48 миллиард 900 сай арслнэ не-мр орсмн. Кемрджэн эн мөнүгнэ тоогьас эмнг газр эдллгьнд гарсн өмнэ заагдсн гару гаргь-хла, государств эн гаругьан хэрүлсн деерэн, заагдсн цагин эргид нам терүн деерэн 18 миллиард арслнэ цевр ору, тер тоод Арэсэн Федерацар — 9,3 миллиард арслнэ, Казахстанар — 8,9 миллиард арслнэ цевр ору авгдсн болдж гархмн.

Дакад энүн деер государствин тавцин тер мөнүгнэс эмнг газрумудин совхозмудин производствени көрнэгнэ йсврин-техническ станцсн болн белдврин организацсн дүннхд 24 миллиард арслнэ мөнүгнд икдсмн. Тегэд эмнг газр эдллгьн буудя гаргьлгьиг икдүллгьнэ йил-гьгч эв-аргьнэ болсн деерэн, коммунистическ тосхлтин зура күүцэхин төлэ государствин хоршалгьна эрки булгнь болдж гарсмн.

Уүрмүд! Эмнг газрт дала адал көдлмш кедв. Күн уга гилтэ теетг ик-ик социалистическ эдл-ахус өсв, көдлмшч поселк гарв, электростан-це кедв, төмр хаалгь татгдв. Болв, ода бийнэ дала адал көдлмш кедгх зөвтэ. Энүнд производств бүрдэлгьнд, нег үлү амтнэ бээдл-джир-гьл бүрдэлгьнд зовлн-түрү багь бишэр бээ-хиг марх керг уга. Энүг бидн тесдж уурулх зөвтэвдн. Совхозмудар зурагьар хэлэгдсн производствени кергин культури бээдл-джир-гьлин учрежденьсин, амтн бээдг гермүдин тосхлтиг өөрхн джилмүдин эргид эрки төгскх кергтэ. Таранэ ургьц хуралгьнд көдлмшчнр чигн, студентнр чигн эс йовулдг болдгар совхозмудт селанэ эдл-ахун цуг көдлмш кехд кергтэ даньгин бээдг кадрмудта бээх кергтэ. Партийн организац, советск болн селанэ эдл-ахун органс эмнг газр эдллгьнэ райодур сэн оньган тавдж, шин совхозмудиг үзмджтэ социалистическ предприятиест хуврахин төлэ чид-лэн, эв-аргьан нөөх зөв уга.

Буудя гаргьлгьиг икдүллгьнэ цуг олн-амтнэ төр хагьллгьнд орн-нутгин кесг республик, крайс болн областьс, цугтагьасн түрүн болдж Арэсэн Федерац болн Казахск ССР нертэ де-ман тавцхав.

Минь одахн күртл Арэсэн Федерац селанэ эдл-ахун эдл-уш гаргьлгьна кемджэгьарн талдан зарм республикэс зөвэр үлддж йовла. Центральн Комитетин батлдж авсн керг-үүл-двр, РСФСР-р бээх КПСС-н ЦК-н Бюро бүр-дэлгьн, эдл-аху гардлгьнд республикин Ми-нистрмүдин Советмүдин, крайсин болн облас-тьсин партийн болн советск органсин нилчинэ өдлүллгьн республикин селанэ эдл-ахусин кергиг унгарнэ ясдж саярүллгь теткв.

Сүүлин джилмүдин эргид РСФСР-т 15 сай шаху гектар газр эдлврт орулгдв, тер тоод Алтайск крайд — 2 сай 742 миньгьн гектар, Ново-сибирск областьд — 1 сай, 496 миньгьн, Орен-бургск областьд — 1 сай 473 миньгьн, Стали-нградск областьд — 1 сай 350 миньгьн. Омск областьд — 1 сай 133 миньгьн, Красноярск крайд — 1 сай, Саратовск областьд — 875 ми-ньгьн, Ставропольск крайд — 594 миньгьн, Ростовск областьд — 300 миньгь гар гектар эдлврт орулгдсмн.

Таранэ ургьц өдлүллгьн болн таранэ газ-рин агьугьинэ икдүллгьн — ут-тооднэ буудя авлгьна болн товарн буудя гаргьлгьна эв-ар-гьнэ болдж гарв. Арэсэн Федерацин райодар 1958 джилд 1953 джиллэ дүнүцүлхд буудя бе-лдлгьнэ өслтиг цээлгьджэ то-диг иим:

	Буудя белдлгьн (сай пудар)		1958 джил 1953 джилинэс, проц.
	1953 джил	1958 джил	
РСФСР	1098	1930	176 проц.
тер тоод:			
Алтайск край	29	282	9,6 холван
Омск область	36	90	253 проц.
Новосибирск область	24	70	293 »
Красноярск край	37	60	162 »
Оренбургск область	68	105	155 »
Саратовск область	52	167	324 »
Сталинградск область	27	165	612 »
Ростовск область	48	146	305 »
Краснодарск край	105	144	137 »
Ставропольск край	45	114	250 »

Эмнг газриг хагьлдж эдллгьн экономическ ик олзта болджахинэ батлджах үлгүр гидж Алтайск крайин тускар би келх санатав, Кра-йин колхозмуд болн совхозмуд сүүлин дөрвн джилин эргид эмнг газриг хагьлдж эдллгьиг икэр кегьад, ода Алтайн таранэ цуг газрнэ 7 сай 475 миньгьн гектар болв гидж би урднэ ке-лчклав. Сүүлин тавн джилин туршарт крайас государств 1 миллиард 149 сай пуд буудя хул-ддж авб, терүнэ урдк тавн джилд болхла зуг 244 сай пуд белдгдсн бээсмн.

Үр Н. С. Хрущевин докладин царандкнь

Эн ик күнд төр билә. Селәнә эдл-ахун делгрлтд цон джилин эргид агьу ик ишкдл уралан кехин эрkd партин. кодлмшч классин боли колхозн крестьянствин берк ик гүдждрлт керглдсмн.

Цуг күч-көлсчирин кемджан уга ик дөн-гар болн үүдэгч шунлтар түшг кедж. мана парть бүрдәмджин болн политическ агьу ик кодлмш делгрүлв, селәнә эдл-ахун делгрлтин хамгин эрkn ик чинртә төрмүдиг йилгьдж. ЦК-н сентябрьск Пленумин темдглсн. селәнә эдл-ахун икар өбдлүлгьнә туск программиг күцәхин төлә цуг оln-әмтнә ноолда тол-гьгалсмн.

Цуг оln-әмтнә сә хәәдж, орн-нутгин күчин улм цааранднь батлгьна болн күч-көлсчирин бәәдл-джиргьл ясурулгьна сә хәәдж, социалистическ селәнә эдл-ахун делгрлтин эрkn чинртә экономическ төрмүд парть хагьлдж. күцәв. Селәнә эдл-ахун эдл-уш гаргьлгь икдүлгьнд колхозникудин, деревня цуг күч-көлсчирин материалын урмдин бәрг-авц хәрү токтагдв, эннь оln колхозникудин күч-көлснә шунлтд, күч-көлснә производительностин өбдлтд тусан күргв. Колхозмудиг болн совхоз-мудиг гардгч кадрар, тер мет селәнә эдл-ахун специалистрин кадрар парть батлв. Кодлмшч классин баатр күчлгьнә ашд селәнә эдл-ахун ахр цагин болзгт кесг зун миньгьн трактор-болн кесг сай оln зүсн машид авб. Селәнә эдл-ахун өскджд-өргдждүлхд государств берк ик мөнъг гаргьджд өгв. Колхозникудин седварт йовуд өгсн, бәәсн эв-аргьсиг күщднь олзлг болдгар эврәннь оlnа эдл-ахун делгрлтин зура бийснь кедж чадх. зура келгьнә шин диг-даран батлдж авгдв. Партин Центральн Комитетин дуудврар, СССР-н күч-көлсчир кесг арвн сай тектар шин газр хагьлджд олзлв, эннь тегәд буудя гаргьлгьг икдүлгьнд болн селәнә цуг эдл-ахун өбдлүлгьнд берк ик чинр зүйсмн.

Цуг эн төрмүд ахр цагин эргид селәнә эдл-ахун производствин хоцрлт уурулх, колхоз-мудин экономик батрулх аргь учрав. Энүнәс иштәгьяр, парть машинн-тракторн станцин бүрдәмдж оньгдаруллгь күцәв, селәнә эдл-ахун эдл-уш белдлгьнә шин диг-дара кедж гаргьв, эннь колхозн тосхлтин цаарандк дел-рлтд эрkn ик чинртә.

Селәнә эдл-ахун өскджд-өргдждүлхин төлә партин болн цуг советск оln-әмтнә кесн ноол-дан агьу ик диилвр бәрв. Сүл тавн джилин эргид, терүнә урдк тавн джилин эргидә дүн-цүлхлә, селәнә эдл-ахун эдл-уш гаргьлгьн болн белдлгьн зөвәр икдв, эннь тегәд советск улсин бәәдл-джиргьл ясурулхд сән үлмәгьән халдав.

Селәнә эдл-ахун эрkn эдл-уш белдлгьнә өслтин туск то умшджд өгхиг зөвшартн.

Селәнә эдл-ахун эдл уш белдлгьн

	1953 дж.	1958 дж. (декабрин) 10-д	1958 джилд 1953 джилд дор-хнь ик	1958 джилд 1953 джилд проц.
Буудя — сай пуд	1830	3495	1665	191
Тер тоод цагьан гуйрин буудя	1124	2601	1477	231
Шикрин свекл — сай тонн	22,8	50,9	28,1	223
Шикр келгьн — сай тонн	3,0	4,6	1,6	154
Боднцг — сай тонн	5,1	6,7	1,6	130
Темсн — сай тонн	2,2	4,0	1,8	180
Нарн цецг — сай центнер	15,7	25,9	10,2	165
Ковнъ-сырец — сай тонн	3,7	4,3	0,6	116
Олсн утцн — миньгьн тонн	88,5	184,7	96,2	209
Махн — миньгьн тонн (әмдин чиньгьрәр)	3307	5343	2036	162
Тер тоод гахан махн	524	1520	996	290
Үсн — сай тонн	10,4	21,4	11,0	205
Заводт кегдсн малин тосн — миньгьн тонн	350	622	272	178
Ноосн — миньгьн тонн	195	312	117	160
Өндгн — сай тоогьар	2499	4405	1906	176

Буудя белдлгьн манд зуг элвджд бәәтхә, хәрнь нам белдгдждәх буудян чинр үндсәрн ясурулгьн болснд эн то оньг тусхаджана. Кедржән 1953 джил буудян культур, хамгин ик чинртә болджд цагьан гуйрин буудя...

рин 10-н күртл 1 миллиард 124 сай пуд белдгдсн болхла, эн джил 2 миллиард 601 сай пуд белдгдв. Эн берк ик күцәнъгьүс, үүрмүд. Теджал кех буудя эс күртгд учрар урдин болхла өдмг болгьхларн, нам малин хотин буудя орлцулдж болгьдг зөвтә болдг, боднцг орлцулдж хольх зөвтә болдг бәәсмн, тер учрар болгьсн өдмгин чинр му болдгнь цугтаднь медгдг биший. Ода болхла сән чинртә буудя манд бәәнә, тер мет сән чинртә өдмг болгьхд кергтә сән гарта хар гуйрин буудя бас манд бәәнә.

Эн джилин декабрин нег шин күртл, тал-данар келхд, болзгасн сар урд мах болн үс белдлгьнә джилә зура күцәгдсиг бас темдг-лдж келх кергтә. 1957 джилин иим цагла белдгдсн-дорхн декабрин 10 күртл 647 минь-гьн тонн бод мал болн шовуд әмдин чиньгь-рәр, 1 сай 472 миньгьн тонн үсн икар госу-дарствд хулдгдв.

Селәнә эдл-ахун цуг продукц гаргьджд авл-гьн бүклдән зөвәр өсв. Кедржән 1949—1953 джилмүдт дундлад джилдән эн 300 миллиард арслнъгас әрвджд уга тагу бәәсн болхла, 1954—1958 джилмүдт дундлад джилдән, бас дүнъцүлгч үнәр, 400 миллиард арслнъ болв.

Бидн ода, тавн джилин эргид селәнә эдл-ахун делгрлт халәджд шиндждлхларн, Маленковин, Кагановичин, Молотовин, Булганина, Шепиловин антипартийн багин тускиг бас нег келх кергтә болджана. Нам эдн партьд үлдсн болв чигн, кедржән КПСС-н ЦК-н сентябрь сард болсн Пленумин болн XX хур-гин шиидвр күцәлгьнд харшлтан күргьхәр се-дәд, мана орн-нутгин делгрлтин гол төрмү-дәрн партин ленинск генеральн хаалгьг шалгьджд шүүлгьярн, эврәннь фракционн код-лмшярн мана партиг хамаран хаджилгьхәр седсинь санхнь, иим улсиг нам үүрмүд гидж келн гихнь келн эвтән ирхш.

Партиг хойр әнъгджд тарахар йовсн эн фракционн багиг мана парть, цуг советск оln-әмтн нег дуугьар бурушаджд гемшәв. Оln-әмтнәс салджд залгьлдагьан геесн эн анти-партийн баг оln-әмтнә сә хәәлгьнә өмнәс боссиг, дотр-дундин болн газадин политикин эрkn чинртә цуг гол төрмүдәр КПСС-н XX хургин авсн партин го хаалгь, гол төрмүд күцәлгьнә өмнәс эн баг ноолджд йовсиг — селәнә эдл-ахун агьу ик күцәврмүдәс советск күн болгьн дакн нег улм икар медх. Промыш-ленность болн тосхлт залгь оньгдарулгьнә, союзн республиксин болн бәәрн газрин пар-тийн, советск органсин зөвмүдиг өргдүлдж икдүлгьнә өмнәс раскольникудин эн баг ягьджд гүдждржд бурушаджд йовсиг ЦК-н члед сәәнәр медцхәнә.

Эн багин андн цуг үүлдврмүдиг би ода, эн докладтан тодрхагьар келхшв. Болв, селәнә эдл-ахун улм өбдлүлхин төлә мана партин болн оln-әмтнә ноолдана тускар келхларн, сүл джилмүдин эргид эн баг селәнә эдл-ахун халхар кех эрkn чинртә төрмүд күцәлгьнә өм-нәс бурушаджд зүткәд, тегәд терүгьрн орн-нутгин экономик делгрлгьнд саалтган күр-гджд йовсна тускар келл уга, тагчг бәәджд болшго.

Эмнг газр хагьлджд олзлгьна туск партин политикин өмнәс антипартийн баг бурушаджд ноолдснь медгдг биший. Хәрнь нам зуг эм-нг газр хагьлджд эдлг болсар, буудя тәрдж ургьаджд авлгь болн белдлгь орн-нутг йир икар элвдждүлв, эннь тегәд оln-әмтнә бәәдл-джиргьл улм өбдлүлх аргь, мана Төрснә күчн-чидл улм батлх аргь учрав.

Селәнә эдл-ахун зура келгьнә шин диг-дарана өмнәс антипартийн баг бурушаджд бо-сла. Цуг туслнь зуран шин диг-даран оln-әм-тнә үүдәгч седвәриг икдүлсмн, бәәрн газрин эв-аргь сәәнәр, тустагьар олзлх аргь өгсн. Түүнә ашд колхозмуд минь тер газрасн ур-касн улм ик продукц ода авчацхана. Малмуд өсклгьг түргдүлхин төлә болн әмн болгьна тоод малас гардг эдл-уш гаргьлгьяр өөрхн ца-гин эргид США-г күцх төрмүд күцәхин төләд нүр йовгч колхозмудин болн совхозмудин эк-лсн патриотическ джисәг антипартийн баг йо-влгь өглго дархар седлә. Тиигсн бийнь, эн джисәг цуг оln-әмтн дөнънв, эн ода олзта сән ашан үзүлджәнә. Колхознику-дин, кодлмшчирин болн үүлд цергләчирин эдл-ахусиг мах, үс, боднцг болн селәнә эдл-ахун нань чигн хот-хол эрк биш орулдж өгд-гәснь сулдхлгьна өмнәс бурушаджд антипар-

гиг малин эдл-уушар тетклгьг эвдхмн гидж Центральн Комитетиг аалгьхәр седлә. Тегәд ашднь юн болджд гарв? Колхозмудин эдл-ахун эрк биш орулдж өгдг тоотаснь сулдхларн, колхозн крестьянствин үүдәгч шунлтиг парть өбдлүлв. Ашднь дигләд авад ирхлә, малас гардг шим-шүүс, хот-хол гаргьлгьн болн бел-длгьн багьрх бәәтхә, хәрнь нам улм икар эл-вджд, тер хамг цуг советск оln-әмтнд тусга болв.

Колхозмудиг батрулхин болн колхознику-дин бәәдл-джиргьл улм өбдлүлхин төлә ке-гдждәх партин эрkn чинртә төрмүдин өмнәс антипартийн баг бурушаджд бослгьн, Моло-тов, Каганович, Маленков болн надкснь чигн селәнә эдл-ахун меддг уга болджд гарснд гер-чнь болджана, социалистическ тосхлтин өм-нәс сөрлцдждәх чидл гиджд тедн крестьянствиг тоолад, крестьянствиг хадждгьрар халәдг бәә-смн. Ленинә халәцлә эс ирлцдждәх халәц, эн колхозмудин болн колхозникудин туст хадж-гьр худл халәц келгьн. 1953 джил селәнә эдл-ахун бәәсн күнд бәәдлүр маниг авч ир-сн.

Область болгьн бийиннь боднцгар бийсән төйтхә гиджд Молотов селвг орулдж өгәд, эн хадждгьр гигьә бәәсн бийнь, терүгьн батлу-лдж авсиг, селәнә эдл-ахун өбдлтин сә хәәл-гьнлә ягьджд ирлцүлдж болх. Тер цагт минь тиим бәәдлд бәәгьә бәәджд, иигджд төр тәвджд болх билү? Улгүрнь, Московск болн Ленин-градск областьсин колхозмудин тәрсн бодн-гар Москваг болн Ленинградиг теткхин тө-ләд боднцг тәрдж газринь икдкх кергтә бә-әсмн: Колхозд болхла тер юн болджд гарча-на? Кедржән, тиигхд килограмм боднцг 2,5—3 деншгд белдгдгд бәәсиг тоолхла, Мо-лотовин селвг хамаран залджд йовсиг медх зовлнъгта биш. Колхозмудиг хамхлдж дора-цуллгьнур эн селвг залгдсмн. Минь тиим бә-әдлд колхоз боднцг улм икар ургьаджд өгх дутман улм икар тер угарад, хоосрад бәәдг билә, юнъгад гихлә, боднцг тәрдж ургьаджд авлгьнд гаргьсн үнән даньцаджд күцджд авх бәәтхә, государствд эн боднцгиг зөбджд ору-лдж өгхин төләд, селәнә эдл-ахун произво-дствин наадк халхасань мөнъг хәәх кергтә болджд билә. Тегәд эннь колхозмудиг хоос-улдж угаруллгьнур түлкдг билә.

Эс гиджд, деревенд бәәх әмтс дунд өгйә икар тархахин туст Молотовин наадк селв-гинь авад халәлтн. Огйәд бичгдлгьнд кол-хозникуд багьар орлцхана, балгьсна әмтсд-дорхнь бичкн мөнъгнд бичгднә гиджд тер се-лвгән чик гихәр седнә. Эн селвгиг Молотов бас күчәр батрулла. Огйән мөнъг икдүлгьн йиринә, мөнъг олджд орлцуллгьна төриг ха-гьлджд чадшго билә, хәрнь нам, өгйәд бичг-дтн гиджд тедниг сурджд ээрлгьн колхознику-дин политическ халәциг муурулдг билә. Ко-лхозникудин олз-орш дегд багь болджд учрар тедн өгйәд икар бичгдгд аргь уга билә. Се-ләнә эдл-ахун үндсинь таслгч нань чигн хара биш селвгүд орулгджд өггдждәлә.

Центральн Комитетин илдкджд күүчсн па-рть болн оln-әмтн керго гигьәд көбджд әрлгь-сн эн гәәлгдсн, зутагьул болсн фракционермү-дин баг хамхлулгджд уга кегдсиг ода цу-гтан үздждәцхәнә.

Центральн Комитетин кеджд гаргьсн селәнә эдл-ахун халхар кеджд күцәх төрмүд күцәг-джд йовна. Мана орн-нутг селәнә эдл-ахун производств делгрүлгьнд эн төрмүд йоста гидг революционн ик чинртә.

Сүл джилмүдт селәнә эдл-ахун делгрлтин эрkn чинртә халхсарн гол ашмудинь авад хә-ләй.

Газр эдлгьг өбдлүлгьн болн буудя гаргьлгьг икдүлгьн Уүрмүд!

Парть, селәнә эдл-ахун цааранднь делгрүл-лгьнә зура диглхларн, селәнә эдл-ахун прә-изводствин улнь — буудян эдл-ахун болдгәс-иш авч кесмн. Буудян төрмүд хагьллго орн-нутгин гуйр-буудян неквриг теткджд болшго; мал өсклгьг өбдлүлдж, техническ культур-муд гаргьлгьг икдүлдж болшго.

Болв мел буудя гаргьлгьнд хамгин ик хоц-рлт гаргьгдсн бәәсмн. Тегәд энүнә уршгар, селәнә эдл-ахун зәрм эрkn әнъгс, нег үлү мал өсклгьн өсл уга, нег ормдан бәәсмн. Товарн буудян тонн дегд багь билә, нам ик балгьс-дудиг гуйрар тетклгьнд түлгьнә йовлг гар-

